
ŽIVO ŽIVLJENJE JOŽETA KORUZE

»Živo življenje« ... pleonazem – prisotnost odvečne besede, ki ne dopolnjuje pomena sintagme, a v kontekstu sporočila, posvečenega spomenu prijatelja, in neprijaznega časa, v katerem živimo, pleonazem pogloblja smisel te besedne zveze. Besedilo pišem z dobro mislijo o nenavadnem, izjemnem človeku in, rekel bi, zagnanem slavistu, in ko sem razmišljal, kako naj naslovim zapis, mi je kot kolegu-rusistu pomagala ruska *живая жизнь*. Rusko »živo življenje« srečujem v sporočilih na ruskem medmrežju in v tekstih še vedno maloštevilnih dokaj neodvisnih ruskih časopisov, ko poročajo o ne ravno številnih dejavnih *intelligentih*, ki se upirajo represiji in vsiljivi, večkrat cinični propagandi avtoritarne oblasti z zavestjo o nujnosti celovitega razumevanja in vrednotenja sveta in človeka v njem, če naj se uveljavi človek kot individuum in družbeno bitje. Prijatelj Jože ni bil politik, družbene in nacionalne zaveze je izpolnjeval kot znanstvenik in kulturnik – človek dobre volje, s spoštovanjem in upoštevanjem drugega in vedenjem, da kultura ni samo umetnost, ampak celovitost vsega, kar je človek kot individuum in družbeno bitje v obdajajočem ga svetu. In tako bi zapisal, da profesor Jože Koruza kot javni delavec ni bil samo član programskega sveta Drame Slovenskega narodnega gledališča v letih 1982–1984 in od leta 1985 do konca svojih dni predsednik programskega sveta Mestnega gledališča ljubljanskega, ampak je bil tudi med prvimi, ki se je kot slovenist uprl napadu jugoslovanskih centralistov na slovensko nacionalno in kulturno samobitnost s poskusom uveljaviti t. i. skupna programska jedra v izobraževanju; svojo upornost je izpričal tudi v prispevku, objavljenem v *Naših razgledih*. – Marsikaj pozabljamo. Človek, ki je predan ustvarjalnemu živemu življenju, kot je bil Jože Koruza, in ga »promocija« ne vznemirja preveč, v časih managerstva nekako ni v modi.

Prej sem omenil »dejavne inteligente« in pri tem upošteval pozitiven pomenski odtonek, ki ga pojmu 'inteligent' pripisuje ruski filolog Mihail Gasparov, ko v razpravi *Filologija kot nравnost* govori o pomenu 'intelektualec', v »katerem je um, ni pa vesti«, in pomenu 'inteligent', v katerem je v ruski tradiciji »nekaj več«; sta um in vest in je še kaj, bi dodal. In takšen *inteligent* v ruskem pomenu besede je bil Jože.

Ruska kulturna tradicija mi je darovala še en pojem, ki dopolnjuje 'inteligenta' Puškinovo *самостоянье человека* (samobitnost človeka), ki ga, ko imam pred seboj živo podobo prijatelja Jožeta, sprejemam v interpretaciji Jurija Mihajloviča Lotmana, enega mojih ruskih učiteljev, ki pravi:

Zgodovina prehaja skozi človekov Dom, skozi njegovo osebno življenje. Niti titule niti odlikovanja niti cesarjeva milost, ampak 'samobitnost' spreminja človeka v zgodovinsko osebnost.¹

1

Dom družine Koruza v Ljubljani, Einspielerjeva 9. Z njim sem se seznanil kot študent, ko je mene in še nekaj kolegov z Oddelka za slovanske jezike in književnosti zbral Jože v svoji študijski sobi in nas pogostil z darovi materialne in duhovne kulture. Darovi duha so bili še posebej dragoceni, spadali so med tiste darove, ki so marsikomu med nami kolegi iz letnika generacije 1953 na srečanju z Jožetom bogatili znanje in vedenje – tako v času študija kot pozneje v letih raziskovalnega dela. »Naš Matija Čop«, kot smo ga imenovali malo za šalo, malo zares, ker smo občudovali njegovo izjemno erudicijo, je svoje intelektualno bogastvo nesebično delil hvaležnim in nehvaležnim kolegom sošolcem, a tudi učiteljem in še marsikomu doma in v tujini. A Jožetov Dom kot materialno in duhovno zatočišče, kot hram ljubezni, sproščene študijske dejavnosti in vsakdanjih opravil, ki v sreči in težavah krojijo živo resničnost osebne biografije človeka in družine zunaj uradnih etiket, sem doživljal pozneje na prijateljskih in t. i. družinskih srečanjih.

Tisto, kar me je v prijateljevem Domu zmeraj očaralo, je bil prijazen sprejem in potem vsakokratno nepozabno druženje ob mizi v jedilnici, kjer je kruhu in vinu in drugim darovom narave in zemlje drugovala dobra beseda. Ob vsem tem me je vedno znova očaralo, s kakšnim zadovoljstvom in prefinjenostjo je Jože jemal v svoje roke košček kruha in s kako pozornim zanimanjem sprejemal in oddajal v pogovoru živo besedo. Ob takih priložnostih je vedno živ pogovor ob zdravici ali brez nje večkrat popestril Jožetov nastop z arijo Gremina Любви все возрасти покорны iz opere Čajkovskega Jevgenij Onjegin, namenjen vsem prisotnim in še posebej ljubljeni Staši. V Domu, kjer je živila ljubezen do dramatike in gledališča, je Jože rad razveseljeval prisotne tudi z mojstrsko predvajano rusko besedo mestnega glavarja iz prvega dejanja Gogoljeve komedije *Revizor*, ki naznanja prihod revizorja in poroča o strašnih sanjah:

¹ Ю. М. Лотман, 1995: Александр Сергеевич Пушкин. Биография писателя. Ю. М. Лотман, *Пушкин*. Санкт-Петербург: «Искусство-СПб», 138.

Я как будто предчувствовал: сегодня мне всю ночь снились какие-то две необыкновенные крысы. Право, таких я никогда не видывал: черные, неестественной величины! Пришли, понюхали – и пошли прочь.²

Gogolj in njegov *Revizor* sta nas pogosto zapeljala v območje dramatike in gledališča in neredko v »dramatične« spomine naših družin in prednikov.

2

Z zagretim ljubiteljem gledališča in dramatike Jožetom sem se prvič srečal v Ljubljani leta 1956. V prostorih slavističnega oddelka, ki so takrat bili v stavbi Narodne in univerzitetne knjižnice, je med študenti zakročila novica, da eden naših kolegov nastopa v epizodni vlogi na odru Drame Slovenskega narodnega gledališča v igri *Norica iz Chaillota* Jeana Giraudoux ob takrat že legendarni igralki Mariji Nablocki. Kmalu sem izvedel, da je ta nekdo naš kolega Jože Koruza. Novica je bila zame nekaj nadvse presenetljivega in nenavadnega: študent in že na odru Slovenskega narodnega gledališča in še Nablocka zraven! *Norica* Giraudoux me sicer ni pretresla, epizodna vloga kolega Jožeta pa mu ni omogočala, da bi izkazal svoj igralski dar, kot ga je pozneje v prijateljski družbi izpričal v vlogi Gogoljevega zaskrbljenega mestnega glavarja, a njegov nastop v osrednjem slovenskem gledališču ob poslavljaljoči se znameniti ruski igralki, o kateri sem bil poučen, da je v vrsti odličnih vlog ruske in svetovne dramatike odigrala tudi vlogi Nastasje Filipovne (Dostojevski!) in Ane Karenine (Tolstoj!), je vendarle povzročil, da so moje dlani po predstavi nekoliko bolj zažarele.

Oživljanja dramske besede v igri Jožeta na gledališkem odru nisem nikoli več doživel. Funkcijo in pomen dramske besede mi je v poznejših letih razkrivala njegova znanstvena dejavnost, izpričana na strokovnih srečanjih in prireditvah in zapisana v številnih razpravah in člankih. Jože Koruza, raziskovalec dramatike in literature nasploh, je mene rusista, ki sem sledil ruskim literarno-znanstvenim tokovom, pritegoval na poseben način. V njegovih prizadevanjih razumeti in spoštovati drugega-ustvarjalca in spoznavati njegove stvaritve in dejavnosti na osnovi premišljeno zbranih dejstev s stvarnim raziskovanjem sem odkrival vse pozornosti vredno filološko širino. Filološko širino pri Jožetu Koruzi izpričujeta njegovi neomajni privrženost in zvestoba etičnemu načelu, uresničenemu v premagovanju skušnjav duhovnega egocentrizma in preseganju vsiljevanja svojih vprašanj in sistema vrednot drugemu človeku, kulturi, dobi. – Ti globoko humani širina in odprtost sta bili značilni tudi za Jožetov odnos do soljudi, ki jih je srečeval v različnih kontaktih doma, na fakulteti in v javnosti. Tisočletni, v naših časih zapostavljeni ali celo pozabljeni klic »ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe« je Jože

² Н. В. Гоголь, 1959: *Ревизор*. Н. В. Гоголь, *Собрание сочинений в шести томах*. Том четвертый. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 9. – V prevodu Ivana Prijatelja: »Kakor da bi slutil: nocoj se mi je vso noč sanjalo o nekakšnih dveh nenavadnih podganah. Pri moji veri, takih še nikoli nisem videl. Črni, nenavadno veliki! Prišli sta, povohali in izginiili.«

ohranjal tudi v težkih trenutkih, ko je na primer leta 1963 po odsluženju vojaščine izgubil asistentsko mesto na oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo (znanje in človečnost sta bila za nekatere najbrž nadležna!), ki ga je zasedal v letih 1961–1962, in v soočenju z zavistno in škodoželjno kritičnostjo (v slovenski srenji kar prevečkrat navzočo) nekaterih zunajfakultetnih veličin do njegove disertacije *Značaj pesniškega zbornika »Pisanice od lepih umetnosti«* (1977), inovacijske literarnozgodovinske in poetološke raziskave.

Zame so nepozabni Jožetovi pristni odprtost in prijaznost na srečanjih, ko smo si v kabinetih Filozofske fakultete izmenjavali izkušnje in nova strokovna spoznanja kolegi Helga (Glušič) in Jože, ki živita v spominih tostranstva, pa Matjaž in jaz, ki še nekako premagujeva težave tega sveta in skušava ohraniti »skrivne in javne ljubezni« (kot piše Matjaž Kmecl).

Izjemni, zame osebno, pa so bili najini »ruski pogovori« o ruskem gledališču in dramatici in še posebej o Dostojevskem, Fjodorju Mihajloviču. Pogovori o gledališču in dramatici so me vedno znova vračali v deška leta, ko mi je oče vzbujal spoštovanje do teatra, podobe in zrcala človeka in sveta, in mi pripovedoval, kako je kot nekdanji ljubiteljski igralec in intendant predvojnega Mestnega gledališča na Ptujju sodeloval z znanima režiserjema Jožetom Babičem in še posebej Franom Žižkom, s katerim je delil svoje navdušenje nad Moskovskim akademskim teatrom (MHAT) in inovacijami Konstantina Stanislavskega, ki jih je spoznaval, ko je v letih prve svetovne vojne 1915–1917 kot oficir ruske armade bival v Moskvi. S pripovedovanjem o očetovem doživljanju ruskega teatra, kot je oče vedno imenoval gledališče, sem pripravljaj tudi najin oziroma naš odhod (trojice Kmecl-Koruza-Skaza) na študijsko potovanje v Moskvo leta 1971. Jožeta sem skušal prepričati, naj se odloči za ta podvig tudi s poskusom prenesti nanj očaranost, ki jo je oče doživljal v gledališki dvorani MHAT-a, ko ga je dvig zavese po kratkotrajni temini v tajinstvenosti popolne tišine prenesel v svetlobo in temo sveta nepozabnih predstav iger *Utva* in *Tri sestre* Antona Pavloviča Čehova in igre *Na dnu* Maksima Gorkega. Uspel sem, Jože se je odločil za odhod v Moskvo, dobil potrebno štipendijo za stažiranje na filološki fakulteti Moskovske državne univerze M. V. Lomonosova in – ostal doma. Usoda je pač usoda, ne ozira se na človekove načrte, neprizanesljivo udari. Jožetov oče je zbolel in usoda je Jožetu zaprla vrata moskovskih teatrov MHAT-a, Malega in Velikega moskovskega teatra, teatrov Vahtangova in Majakovskega itn. itn., bi zapisal avtor *Podtalnega človeka*, pa še ciganskega, mi bi rekli romskega moskovskega teatra, da o opereti niti ne govorim. In tako sem tistega davnega leta obiskal samo nekaj gledališč v Moskvi, ker me je *stazor/stažist* Matjaž Kmecl, znani »stvarnik-žlahntelj vrtnic in vsega rastlinstva«, vodil v »sijajni in velikanski« botanični vrt v Ostankinu in nehote povzročil, da sem si v dogodkih, ki so temu sledili, osvežil poznavanje sovjetskega pojmovanja avtoritete, v tem primeru Urada za tuje moskovske univerze.

Zaprta pot v Moskvo je ena od neuresničenih želja, ki so prizadela Jožeta, a tudi Matjaža in mene. Druga neuresničena želja so načrti in pretrgana prijateljska

razmišljanja o F. M. Dostojevskem. Ustvarjalec velikega romanesknega peteroknjžja je vsakega od naju navduševal in vznemirjal na svoj način. Oba sva v šestdesetih letih z zanimanjem prebirala poetološki obravnavi ustvarjanja Dostojevskega v knjigi *Poetika Dostojevskega* Leonida Grossmana (1925) in v drugi izdaji monografije *Problemi poetike Dostojevskega* Mihaila Bahtina (1963). Grossmanova knjiga je Jožeta privlačevala, ker se je v njej srečal s primerjalnima študijama *Balzac in Dostojevski* in *Človeška komedija v Rusiji*, ki ju je sprejemal kot vzpodbudo za načrtovano raziskavo *Dostojevski in slovenska literatura*. Bahtinova monografija, ki je takrat vzbudila izredno zanimanje po vsem svetu, pa je njega in mene pritegnila z izjavo, zapisano v uvodu monografije, ki ugotavlja, da je bila literatura o Dostojevskem pretežno posvečena ideološki problematiki njegovega ustvarjanja in da se je pri tem »čestokrat pozabljalo, da je Dostojevski predvsem *umetnik* (sicer posebnega tipa), ne pa filozof in tudi ne publicist«. ³ Raziskava prisotnosti Dostojevskega na Slovenskem, ki jo je Jože Koruza začel z večkrat citirano komparativno diplomsko razpravo *Odmev F. M. Dostojevskega med Slovenci v letih 1881 do 1895*, ni bila uresničena in tudi najino načrtovanje skupne raziskave dramatičnosti del velikega pisatelja, k čemur naju je vzpodbudila študija *Epos Dostojevskega in problemi sceničnosti* Jurija Ljubimova, je obvisela za oblaki.

3

Živo življenje prijatelja Jožeta se je neusmiljeno hitro končalo. Zbolel je in pred odhodom v bolnico naročil, če se pravočasno ne bo vrnil iz bolnice, naj uredim zbornik razprav, predstavljenih v Ljubljani v mesecu juliju leta 1987 na mednarodnem simpoziju *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Prijateljevo naročilo sem sprejel z upanjem, da bo objavo simpozizijskih prispevkov vendarle uredil naš ozdravljeni prijatelj Jože. A zgodilo se je tisto, kar me je prisililo, da sem moral uresničiti prijateljevo naročilo in v uvodu zbornika zapisati:

F. M. Dostojevski je nekje zapisal, da se na tem svetu nič ne začne in nič ne konča. Te besede veljajo tudi za pričujoči zbornik – z vso neizprosno in že kar kruto resnico.

Tako je ostalo nedokončano in še danes v veliki meri neuresničeno prizadevanje Jožeta Koruze, da bi bilo obdobje baroka v Sloveniji celovito raziskano z interdisciplinarnih in še posebej kulturoloških vidikov.

O tem sva se z Jožetom pogovarjala na najinem zadnjem živem srečanju zvečer na začetku daljnega, a vendar še vedno prisotnega leta 1988. In še danes mi zveni v ušesih slavnostna baročna muzika Georga Friedricha Händla, pomaknjena nekam v ozadje družinskega kramljanja, in Jožetov pridušeni glas, ki malo pred polnočjo pravi: »Ne odhajajte, saj še ni tako pozno.« Toda ljudje prej ali slej odidemo, takšna je usoda naša. Ostajajo spomini. Händlove muzike pa ne poslušam več.

³ M. Бахтин, 1963: *Проблемы поэтики Достоевского*. Москва: Издательство «Художественная литература», 4.